

EL MOVIMENT OBRER A CASTELLÓ DE LA PLANA DURANT ELS ANYS 1913-1917: LA IDENTITAT REPUBLICANA EN ENTREDIT

GERARD LLANSOLA GIL

Universitat Jaume I

REPUBLICANISME I MOVIMENT OBRER ALS INICIS DEL SEGLE XX

Amb el substrat de les intenses experiències posades en pràctica durant el Sexenni Revolucionari (Monlleó, 1996 b), mantingudes en alguns casos durant els primers decennis de la Restauració (Martí, 1989: 221-232), a l'inici del nou segle determinats moviments republicans aconseguiren arrelar profundament en els sectors socials populars, sobre tot a l'àmbit urbà. Tal volta per la importància dels nuclis on actuaren –València i Barcelona respectivament– els casos de major significació política –i amb el temps historiogràfica– han sigut el blasquisme (Reig, 1982) i el lerrouxisme (Romero Maura, 1989) (Álvarez Junco, 1990).

Fou gràcies a l'atracció de les capes més modestes de la societat, que aquestes formacions republicanes esdevingueren moviments polítics i socials capacitats per afrontar els reptes d'un nou context polític, que amb la instauració del sufragi universal i un marcat procés d'urbanització, començava a demanar als partits polítics quelcom més que l'aplicació dels tradicionals procediments caciquils.

Aquesta atracció es fonamentava en la difusió d'un discurs populista i d'exaltació de la República i en l'activació de propostes i pràctiques reformistes, que tenien major ressò entre les capes desfavorides gràcies a la debilitat del reformisme oficial.

Així, el republicanisme va ocupar sovint un espai destacat –en algunes ciutats hegemònica– en els sectors populars, inclosos els societaris. I és que, tal i com defensaven els propis polítics republicans, molts obrers pensaven que els seus interessos podien ser articulats dins d'una cultura política que concebia la democràcia com a objectiu preferent, en tant que havia de ser el motor del canvi social.

Si ens centrem en el marc cronològic i espacial del nostre estudi, cap a les darreries de 1913 el pes del republicanisme en el moviment obrer de la ciutat de Castelló va quedar palesat una vegada més amb motiu d'un episodi tant significatiu com fou la reforma del reglament del Centre Obrer. En virtut d'ella es va establir que cap societat patronal, política o religiosa podria formar part d'aquella institució. En conseqüència, l'Agrupació Socialista i la Societat de Forners –en tant que entitat patronal– havien d'abandonar el Centre¹.

1. Resulta un tant sorprenent que en aquells moments la delegació del PSOE a Castelló formara

Contràriament a l'actitud seguida pels forners envers l'expulsió, el socialistes oferiren bastant resistència a l'hora d'abandonar el Centre. Per després de mantenir fortes discussions, es van haver de mudar a una altra seu social, desvinculada completament de la de les societats obreres.

Indubtablement, darrere de la reforma del reglament del Centre Obrer s'amagava una aferissada lluita política entre socialistes i republicans. Aquests, utilitzant l'argument de protegir la independència del societarisme castellanenc, de nou havien aconseguit minvar considerablement l'amenaça que els socialistes suposaven per al suport polític que els republicans obtenien dels sectors obrers de la ciutat.

Per contra, els republicans no tenien cap perjudici en oferir al Centre Obrer un lloc en les candidatures republicanes a eleccions municipals. Hi van fer en totes les eleccions d'eixe àmbit que es van celebrar durant el període que estem estudiant –1913, 1915 i 1917.

El Centre no va acceptar l'ofertament en 1913, però sí en les altres dues ocasions, i amb èxit, ja que en totes dues ocasions –com els seus companys de candidatura– els respectius representants del màxim organisme obrer castellanenc foren escollits regidors. Especialment indicatiu de la influència que el Partit Republicà tenia entre els obrers resulta el cas de 1915, ja que en la campanya d'aquells comicis republicans i socialistes mantingueren un dur enfrontament dialèctic amb intercanvi de greus acusacions, com més endavant comprovarem. Menys significativa fou en eixe sentit la participació en la candidatura republicana a les eleccions de 1917, perquè en aquella ocasió republicans i socialistes presentaren una candidatura conjunta.

LES ALTERNATIVES DES DE L'ESQUERRA POLÍTICA I SINDICAL

Quina era la situació del moviment obrer castellanenc durant el quinquenni 1913-1917? Les protagonistes principals continuaven sent les societats d'ofici, que durant aquells 5 anys en tot moment es mantingueren al voltant de la vintena. El nombre d'afiliats a les societats obreres que formaven part del Centre Obrer de Castelló –en el qual s'agrupaven gairebé

part del Centre Obrer de la Ronda del Millars. Durant els anys estudiats per Ferran Archilés aquest centre havia estat baix control republicà, mentre que els socialistes disposaven d'un centre obrer amb un nombre menor de societats al carrer de Sant Blai, significativament rebatejat com a carrer del Primer de Maig. No obstant, arribats a 1913 el centre obrer de tendència socialista ja no funcionava. Respecte a l'ingrés de l'Agrupació Socialista local en el de la Ronda del Millars, tal volta s'havia produït en virtut de l'apropament entre republicans i socialistes esdevingut arran de l'establiment de la Conjunció Republicano-Socialista, en 1909. En eixe sentit, el centre obrer de la Ronda del Millars havia donat un suport entusiasta a eixa entesa (Archilés, 2002: 49-50).

2. *La Provincia* –òrgan periodístic dels conservadors– des d'una posició neutral es va permetre el fet de comentar sense ambigüitats eixe enfrontament, en assenyalar que en la discussió sobre la reforma reglamentària havia hagut dos tendències ben distingibles, una a favor dels socialistes i l'altra a favor dels republicans –*La Provincia*, 03/09/1913.

totes les entitats d'aquest tipus— es trobava en torn a la xifra de 5.000³. Així, prenent com a referència els 13.314 habitants⁴ que formaven la població activa de la ciutat en 1920, es pot afirmar que aproximadament el 41% dels treballadors castellonencs estaven afiliats a alguna societat obrera en 1915.

Aquest percentatge possiblement encara fou més elevat, si es té en compte que la xifra de la població activa segurament no era tan alta en 1915 com en 1920 i que a més en la xifra d'afiliacions no estan comptabilitzats els socis de les societats obreres que no estaven integrades en el Centre Obrer.

En tot cas, si comparem aquestes dades amb les assenyalades per Ferran Archilés per a 1904, observem que tant les xifres absolutes d'entitats i de socis com els percentatges d'afiliació s'han incrementat notablement, tot assolint quantitats certament considerables⁵. A través de les notícies aparegudes als diaris locals, hem localitzat en 1913 un moment de fort auge associatiu, que va tenir com a resultat la creació de 10 noves societats⁶. Però indubtablement en aquest salt quantitatiu va resultar clau la fundació, en 1913, de la societat de confeccionadores de taronja, *El despertar femenino*, que de seguida assolí xifres certament exorbitants, superiors als dos milers d'associades⁷.

En aquest context comencen a detectar-se alguns moviments relacionats amb el procés d'agrupació en federacions d'àmbit supralocal, procés que de manera general estava experimentant el moviment obrer espanyol. En eixe cas es trobaven les societats obreres castellonenques d'espardenyers, corders, rastelladors de cànem, tipògrafs, obrers agrícoles,

3. 5.500 segons dades apuntades pel propagandista socialista Andrés Saborit a *El Socialista* i reproduïdes al setmanari local i òrgan del maurisme castellonenc, *La Lealtad*, 08/05/1915. Les societats que no formaven part de l'únic centre obrer que hi havia en aquells moments a la ciutat eren la Societat de Dependents de Comerç, la Societat de Cambrers, Cuiners i Similars, la Societat de Mariners i la Societat d'Oficials Obrers de Vila, segons s'ha pogut saber a través de la revisió de la premsa local del període.

4. *Censo de la Población de España 1920*

5. Segons les investigacions efectuades per aquest historiador, en 1904 el nombre de societats obreres presents a la ciutat era de dotze i la xifra d'afiliats de 2.219, xifra que representava el 7,42% respecte al total de població i el 29% respecte al total de la població activa de Castelló de la Plana. Aquestes quantitats, tal i com assenyalava Archilés, ja poden ser considerades com a ben destacables (2002: 231).

6. Segons dades obtingudes per Ferran Archilés de l'Institut de Reformes Socials, foren onze les noves societats obreres creades en 1913 (2002: 232). Com es pot apreciar, les xifres obtingudes de les estadístiques de l'Institut de Reformes Socials concorden quasi amb total exactitud amb les que personalment he obtingut a través del repàs de la premsa castellonenca. En eixe sentit, cal tenir en compte que la premsa local republicana atorgava una atenció preferent al panorama sociari de la ciutat, donava recolzament mediàtic a les iniciatives de les diverses societats obreres i com no, elogiava la creació de noves societats d'aquest tipus.

7. Les deu societats obreres fundades en 1913 foren: *El Despertar Femenino* (encaixadores de taronja), *La Solidaridad* (ebenistes), *El siglo XX* (corders), *La Moderna* (constructors de carros), *La Defensa* (mariners), espardenyeres, rajolers, fusters, serradors i afiladors mecànics, i constructors de caixes de taronja. Les dues fundades en 1914 foren *La Alumbradora* (fabricants de blocs de ciment) i *La Regeneradora* (rastelladors de cànem).

confeccionadors de taronja i dependents de comerç. En molts casos, a través d'aquestes federacions les societats obreres castellonenques quedaren adscrites al sindicalisme ugetista o cenetista (Llansola, 2003: 220-226).

QUADRE 1. - Societats obreres de Castelló de la Plana vinculades al socialisme o a l'anarcosindicalisme, 1913-1917⁸

SOCIETAT OBRERA	Nº DE MEMBRES	AFILIACIÓ SINDICAL O POLÍTICA	SOCIETAT OBRERA	Nº DE MEMBRES	AFILIACIÓ SINDICAL O POLÍTICA
<i>El Despertar Femenino</i> , tarongereres (1913)	2.500 (1915)	Tendència socialista	Ferrovianis*	—	Afiliada a la UGT
<i>La Regeneradora</i> , espadenyers (abans 1913)	390 (1916)	Afiliada a la UGT (des de 1914)	<i>Sociedad Tipográfica</i> (1882)	49 (1916)	Afiliada a la UGT
Rastelladors de cànem (1914)	—	Afiliada a la UGT (1914) ⁹	<i>El Siglo XX</i> , corders (1913)	25 (1916)	Afiliada a la UGT (des de 1914)
<i>El Porvenir</i> , fusters (1913)	63 (1915)	¿Afiliada a la CNT? (1916)	<i>El 1º de Mayo</i> , forners (1900)	72 (1915)	¿Afiliada a la CNT? (1916)

Elaboració pròpia a partir de: premsa publicada en Castelló de la Plana durant el període 1913-1917; Actes de la Societat d'Obrers Espardenyers *La Regeneradora* 1913-1917; ARCHILÉS, F., *Parlar en nom del poble...*, p. 233.

EL SOCIALISME CASTELLONENC CONTRA L'HEGEMONIA GASSETISTA

La manca de fonts limita considerablement tota aproximació al socialisme castellonenc d'aquells anys. Sabem que a banda de l'Agrupació Socialista, a Castelló també existia la Joventut Socialista, fundada en 1913, amb seu al carrer Primer de Maig i que comptava amb 173 socis en 1915¹⁰. Però no disposem de dades d'afiliació a l'Agrupació referides al període

8. Apareixen amb un asterisc les societats obreres que no estan integrades en el Centre Obrer.

9. En 1916 aquesta societat es va donar de baixa de la Federació Nacional d'Espardenyers i Oficis Annexos, entitat a través de la qual estava afiliada a la UGT. Vegeu al respecte *El Amigo del Pueblo*, juny 1916.

10. *El Clamor*, 19/07/1915.

que ací ens ocupa. En 1904 tenia 89 afiliats i eixa xifra havia descendit fins als 20 afiliats que tenia l'Agrupació en 1907, segons fonts del propi PSOE (Archilés: 2002, 270) (Forcadell, 1978: 320-321). Probablement la situació seria millor en 1913, perquè a partir d'aquell any l'Agrupació va tornar a presentar candidatures a les eleccions municipals de Castelló, cosa que no feia des dels comicis de 1903.

En qualsevol cas, allò que resulta evident és que el principal enemic polític del socialisme castellanenc era el republicanisme. En maig de 1915, l'òrgan *maurista* local –*Lealtad*– reproduïa un article escrit per un dels integrants de la cúpula dirigent socialista a nivell nacional, Andrés Saborit, a *El Socialista* del dia 26 d'abril d'aquell mateix any. En ell Saborit acusava als republicans castellanencs d'estar aprofitant la seua posició privilegiada a l'Ajuntament per tal posar en marxa mecanismes clientelars i altres medis de pressió, amb els quals mantenir la seua influència entre els obrers de la ciutat.

A més, el dirigent socialista va retraure als republicans la seua incapacitat per donar solució als dos problemes que més greument estaven afectant als treballadors de la ciutat, la inflació dels productes de primera necessitat i l'atur. També va assegurar que els republicans havien pertorbat l'organització obrera, «imitando en esto a los de Barcelona, Valencia y algunas otras partes».¹¹

La rèplica d'*El Clamor* –l'òrgan dels republicans– no va tardar en aparèixer. A mitjans de maig, l'òrgan republicà negava totes les acusacions exposades per Saborit i treia a la llum un assumpte de corrupció, segons ell comesa per un conegut socialista castellanenc en l'exercici del seu càrrec com a gestor d'una cooperativa fundada pels obrers espartenyers.

Saborit contestava a l'article d'*El Clamor* en l'edició d'*El Socialista* del dia 11 de juny, en un escrit també reproduït per *Lealtad*. En ell rebutia tot allò afirmat pels republicans sobre l'afer de la cooperativa i afegia que aquell projecte va acabar malament a causa de «las combinaciones usurarias de algún correligionario de los de El Clamor. Saborit no va donar noms, però sí que va assenyalar –en clara al·lusió als republicans– que no eren els socialistes els que es dedicaven a «prestar dinero con el interés del 12 al 18 por 100».¹²

Independentment de la major o menor veracitat d'aquestes recíproques, allò que interessa assenyalar és que darrere d'elles hi havia en el fons motivacions polítiques. Es tractava d'un pols per atraure els vots dels sectors

11. *Lealtad*, 08/05/1915. Saborit va formar part del comitè de la vaga general d'agost de 1917 en representació del PSOE, junt a Besteiro i als *ugelistes* Anguiano i Largo Caballero. Reclòs per aquest motiu al penal de Cartagena, arran de la intensa campanya engegada en demanda de l'amnistia dels empresonats per aquella vaga fou escollit diputat a les eleccions a Corts de 1918.

12. La rèplica d'*El Clamor*, a les edicions dels dies 12 i 18/05/1915. La contestació d'Andrés Saborit, a *Lealtad*, 19/06/1915.

socials més modests de la ciutat. I en eixe sentit, l'estratègia dels socialistes era tractar de posar de manifest que els màxims dirigents republicans eren per damunt de tot burgesos i que per tant no podien beneficiar a la classe treballadora, perquè els seus interessos eren antagònics.

Els vells esquemes *guesdistes*, que destacaven per una vehement oposició als republicans, semblaven ben vigents en el socialisme castellonenc, a pesar que per aquells anys la direcció nacional del Partit havia abandonat la seua anterior intransigència, tot acceptant col·laborar amb els partits *burgesos avançats*. Tanmateix, en el PSOE d'aquells anys hi continuava estant ben present el perill que una aproximació als republicans convertira als socialistes en una força política despersonalitzada i no distingible dins l'ala més progressista del republicanisme (Gillespie 1991: 32) (Martín, 2001: 863).

Un altre factor que també va influir en eixa enemistat amb el republicanisme castellonencs fou l'oposició frontal d'aquests a que els socialistes aprofitaren la plataforma del Centre Obrer per difondre el seu discurs polític entre els obrers. Cal recordar en eixe sentit l'expulsió de l'Agrupació Socialista del Centre Obrer. Resulta significatiu també referir-se a les dures censure que *El Clamor* va dedicar a alguns dels obrers que intervingueren en un míting organitzat per aquell centre, que tenia com a objectiu reclamar l'abaratiment de les subsistències i l'alliberament dels empresonats per delictes socials.

«A decir verdad, y nos pesa declararlo así, de lo que menos se hab en el mitin fue de lo que debía haber sido motivo del acto, pues sal algunos oradores los demás se ocuparon de todo, hasta de cuestion políticas, sin entrar en materia, porque nadie se acordó de los pob obreros que sufren en las cárceles a consecuencia de las huelgas o otros movimientos societarios y de lo de las subsistencias se dijo tambi muy poco.

Durante el discurso de doña Leonor Balaguer hubo protestas a cau de haber aludido esta señora a las elecciones municipales, protesta q se exteriorizó más porque el público creyó, fundadamente, que aque era el resultado de una especie de complot tramado por los mal llama socialistas de esta ciudad, complot que dio carácter semi-político a acto que debió ser tan sólo para pedir pan y trabajo y por lo tanto justic

Si las cosas no pasaron a mayores, si no tuvo la debida réplica, por respeto a que era una señora la que hablaba»¹³.

En aquest context, és evident que en el marc polític castellonenc Conjunció republicano-socialista establerta a nivell estatal no va te pràcticament cap incidència. Ni *gassetistes* ni socialistes feren esfor

13. *El Clamor*, 06/12/1915. En aquells moments Leonor Balaguer era presidenta de *El desq femenino*.

remarcables per a reproduir l'aplicació del projecte conjuncionista a nivell local. És més, la publicació dels articles de Saborit sembla indicar que des de les altes instàncies del PSOE s'hauria decidit articular una campanya propagandística a Castelló de la Plana, la qual, tractant d'aprofitar la difícil situació que estava travessant la ciutat, pretendria desprestigiar als republicans, sobre tot en els àmbits obrers.

A més dels articles de Saborit, disposem d'un altre fet que ve a corroborar l'existència d'aquesta campanya. I és que aquells articles vingueren precedits d'una visita del propi Andrés Saborit i d'una altra component de la direcció nacional del Partit –Virginia González–, que participaren en un míting socialista organitzat a Castelló. Segons *Heraldo de Castellón*, Saborit va atacar en el seu parlament a «los partidos avanzados», és a dir, als republicans¹⁴.

No obstant, a mesura que la crisi política i econòmica s'agreujava, les forces opositores de l'esquerra van sentir una creixent necessitat d'activar vies de col·laboració. En el cas de la ciutat de Castelló, en la propagació d'aquesta necessitat resultaren claus les dues vagues generals d'àmbit nacional que van tenir lloc en 1916 i 1917 respectivament, en les quals totes les forces obreristes i republicanes treballaren unides.

En eixe context, després de la vaga d'agost de 1917, i en el marc de l'Aliança de les Esquerreres establerta a nivell estatal, republicans i socialistes castellanencs deixaren en suspens els seus tradicionals enfrontaments i participaren amb una candidatura conjunta en les eleccions municipals de 1917. Gràcies a aquesta aliança els socialistes castellanencs per primera vegada aconseguiren tenir un regidor al Consistori Municipal¹⁵.

Però analitzem amb més deteniment la participació dels socialistes en els processos electorals. La seua actuació en l'àmbit electoral es va centrar en els comicis municipals celebrats a la capital¹⁶. Després d'una primera etapa de presa de contacte (1901-1903), es va travessar una llarga fase d'absència (1905-1911), per iniciar, a partir de les eleccions municipals de 1913, un cicle clarament ascendent, tant en el nombre de candidats

14. *Heraldo de Castellón*, 03/03/1915. De manera significativa, Virginia González havia format part del grup minoritari –junt amb Fabra Ribas, García Cortés, Pérez Solís i Núñez de Arenas entre altres– que al congrés del PSOE celebrat en 1912 s'havia mostrat crític amb el manteniment de la Conjunció (Martín, 2001: 877).

15. També a la ciutat de València el primer regidor socialista va sorgir de la candidatura conjunta presentada per republicans i socialistes en els comicis municipals de 1917 (Piqueras, 1981: 73). Aquest tardà accés a les corporacions municipals, tant en el cas valencià com en el castellanenc, va estar causat principalment per les dolentes relacions establertes entre *blasquistes* i *gassetistes* d'una banda i socialistes de l'altra. Cal tenir en compte que a les eleccions de desembre de 1909, el nombre de regidors socialistes aconseguí arreu d'Espanya havia sigut ja de 59 i de 135 a les de 1913 (Robles, 1986: 117-118).

16. L'Agrupació Socialista de Castelló no va presentar candidatures en eleccions provincials durant les dues primeres dècades del segle. Pel que fa a eleccions a Corts, havia participat, sense aconseguir cap diputat, en les de 1901 i en les de 1903, però no ho va fer al llarg dels 5 anys que estem examinant.

socialistes que es presenten com respecte al nombre de vots que aquests obtenen.

No obstant, els resultats electorals obtinguts pels socialistes castellonencs a les eleccions municipals durant el període 1913-1917 no sumaren en el millor dels casos més de 230 sufragis. Exceptuem d'aquest recompte els 928 vots obtinguts per l'únic candidat socialista que es va presentar als comicis municipals de 1917, José Martínez Giménez. En aquella ocasió Martínez va formar part conjuntament amb tres republicans de la candidatura que hem esmentat abans. Per tant, és evident que eixa elevada votació va respondre al recolzament que Martínez va rebre de l'electorat republicà.

En qualsevol cas, l'evolució del nombre de vots constata una lenta però perceptible penetració del discurs classista i de la cultura política socialista en el contingent obrer i jornalero de la ciutat. De tota manera, àdhuc en les millors eleccions municipals per als socialistes castellonencs —les de 1920 i 1922— els vots assolits pels candidats republicans van superar el doble dels obtinguts pels candidats del PSOE.

No obstant, a pesar d'eixa aclaparadora superioritat republicana, les eleccions també foren escenari d'enfrontaments dialèctics originats en el context de les males relacions que els *gassetistes* mantenien amb els socialistes. En eixe sentit van destacar els comicis municipals de 1915. Els republicans acusaren els socialistes d'acudir als referits comicis municipals aliats amb els liberals i els *mauristes*¹⁷. A més, reprovaren als socialistes el fet que aquests estaven remetent oficis a les societats obreres per tal de sol·licitar-los el vot: «bien está que se soliciten particularmente los votos, pero dirigirse para ello oficialmente a entidades no políticas es altamente censurable».¹⁸

Cal remarcar ací de nou la contradicció entre l'acció política i el discurs que els *gassetistes* mantenien envers aquesta qüestió, ja que, sense anar més lluny, en els mateixos comicis de 1915 un representant del Centre Obrer fou elegit regidor com a integrant de la candidatura republicana.

Per la seua banda, la campanya propagandística del socialisme es va centrar en les crítiques als *gassetistes*. No oblidem que l'Agrupació competí sols al districte IV, on l'únic contrincant era el Partit Republicà, gran dominador d'aquell i opció predominant entre la base electoral que aspirava a conquerir el PSOE, la constituïda pels jornaleros i els treballadors manuals urbans.

Resulta difícil concretar aquests retrets socialistes, perquè només els coneixem a través de les informacions recollides en diaris locals adscrits a altres opcions polítiques. De la informació disponible només es pot deduir

17. *El Clamor*, 15/10/1915 i 10 i 15/11/1915. Miguel Armengot Fernández, director de *La Provincia* —òrgan dels conservadors castellonencs— afegia a aquesta aliança electoral als integristes.

Vegeu al respecte *Heraldo de Castellón*, 08/11/1915.

18. *El Clamor*, 29/09/1915.

que les crítiques es dirigiren –almenys en part– a la gestió municipal republicana i a la figura principal del republicanisme local, Fernando Gasset.¹⁹

S'han localitzat crítiques basades en la incapacitat que, segons els socialistes, havia mostrat l'Ajuntament a l'hora de frenar l'elevació dels preus de les subsistències i l'augment de l'atur, tot posant-se de relleu així la impotència dels republicans a l'hora de defensar els interessos dels treballadors.

Des dels medis republicans es va respondre a aquests atacs amb greus però inconcretas acusacions d'intentar pertorbar la neutralitat política de les societats obreres castellonenques. Fins i tot es va afirmar que els socialistes estaven tractant d'exploitar als obrers en benefici propi. Els *gassetistes* també criticaren als socialistes per preferir aliar-se amb alguns elements monàrquics –els liberals i els *mauristes*– en lloc de fer-ho amb ells.²⁰

El rebuig del reformisme social: Anarquistes i Anarcosindicalistes en el Castelló Republicà

Al quadre 1 hem observat com respecte al període 1913-1917 no s'ha pogut constatar la vinculació formal de cap societat obrera castellonenca a la CNT, tot i que en el cas dels fusters i dels forners disposem d'indícis amb prou de pes que apunten cap a eixa possibilitat. Tanmateix, a l'hora de fer valoracions sobre aquestes dades s'ha de tenir en compte que la CNT havia restat il·legalitzada entre 1911 i 1913 i que fora de Catalunya no va reprendre les activitats fins a 1915. A més, a pesar que a partir d'eixe any entraria en un període expansiu, no fou fins al bienni 1918-1919 quan l'ascens fou realment pronunciat.

D'altra banda, sí que s'ha pogut constatar l'existència d'un grup anarquista a Castelló de la Plana, anomenat *Abnegación*. Poc és el que es pot dir al respecte, ja que a la manca de fonts s'uneix en aquesta ocasió el secretisme que envoltava a aquest tipus d'entitats. De la seua presència a l'espai públic de la ciutat, l'única dada que es coneix és que aquest grup fou l'impulsor del comitè *pro-presos* constituït en 1916.

En qualsevol cas, a través de la representació de les seues respectives societats, elements anarquistes tenien accés als organismes directius del Centre Obrer, des d'on tractaven de donar un tarannà revolucionari al moviment obrer castellonenc.

19. Per exemple, a l'edició d' *Heraldo de Castellón* del dia 8 de novembre de 1915 es podia llegir que «los socialistas repartieron ayer por la capital una Hoja, replicando al último discurso del jefe de los republicanos, don Fernando Gasset». Vegeu també *El Clamor*, 10 i 12/11/1915. Per la seua banda, els republicans al llarg de la seua campanya electoral insistiren en proclamar l'honradesa de la seua gestió al front del consistori municipal, proclamació que freqüentment era seguida de crítiques als socialistes. Una mostra a *El Clamor*, 11/11/1915.

20. Crítiques dels socialistes als republicans a *El Clamor*, 02/10/1915. Les acusacions dels republicans envers els socialistes, per exemple a *El Clamor*, 04/10/1915 i 09 i 10/11/1915.

En eixe sentit, resulten exemplars els enfrontaments protagonitzats per l'obrer republicà Miguel Montó i l'anarquista Dionisio Marzá al si de l'Assemblea de Directives.²¹ Cal remarcar el que va tenir lloc en relació a la contractació del professorat per a l'escola que s'anava a crear en el referit centre.

Tot va començar a partir d'una proposta de Miguel Montó. Aquesta consistia en que fora l'Ajuntament qui assumira els costos de l'únic professor que de moment tindria aquell centre educatiu. L'obrer republicà també va plantejar que ja que el consistori municipal s'encarregaria de remunerar al mestre, allò més just era que aquest fora escollit pel propi Ajuntament, on recordem que els republicans fruïen d'una aclaparadora majoria.

Immediatament Dionisio Marzá va presentar una moció alternativa a la de Montó. Pretenia que el professor fora designat i remunerat pel Centre Obrer, «pues se necesita que el instructor enseñe racionalismo puro, así como que induzca con sus explicaciones a los alumnos, a sentir un verdadero amor de compañerismo y confraternidad, en vez de seguir funcionando bajo la tutela de todo lo rancio y estéril.»

Tanmateix, Marzá no va rebre cap suport i per tant la seua oposició fou inútil. En la mateixa sessió de l'Assemblea de Directives es va acordar la creació de l'escola, «a base de que el Ayuntamiento subvencione el Maestro y que éste sea del modo y manera de sentir en que se inspiran las corrientes de la mayoría de los que constituyen esta casa».²²

Però no fou aquell l'únic capítol de la lluita mantinguda a l'Assemblea de Directives entre posicions de caire conciliador o moderat i d'altres molt més radicalitzades. El origen de l'episodi que tot seguit relatarem es troben en una reunió celebrada al Centre Obrer el 16 de febrer de 1917. *El Clamor* ens informa que els participants foren les directives de les societats obreres afiliades al Centre Obrer i la Junta Local d'eixa entitat.

La temàtica abordada en la reunió fou la recerca de solucions per tal de fer front al problema de l'atur, i al llarg de la mateixa es va barallar la possibilitat de fer una vaga general com a mesura de pressió per tal de forçar-hi solucions. Finalment van acordar convocar una assemblea general que tindria lloc dos dies després, per tal de decidir definitivament les accions que s'havien de posar en marxa²³.

En comunicació amb el ministre de Governació, el governador civil donava la seua visió sobre els prolegòmens de la citada assemblea general:

21. L'Assemblea de Directives estava formada per les juntes directives de totes les societats que formaven part del Centre Obrer.

22. El debat sobre la creació de l'escola del Centre Obrer, a les Actes de les Assemblees de Directives, 19/09/1916, d'on s'han copiat també les dues cites textuais. Sobre la importància de l'educació en l'àmbit polític es poden consultar els treballs de R. Montleó (1991) i J. Piqueras (1983).

23. *El Clamor*, 17/02/1917.

«De averiguaciones que he practicado resulta que la gestación del mitin de hoy no es natamente [sic] obrera sino más bien hija de elementos que han sabido aprovecharse de la angustiosa situación de esta clase, habiendo servido como de un gran estimulante al parangonear el lujo y el derroche de dinero en los bailes de las sociedades burguesas y el hambre de algunos hogares. Conozco a los instigadores y no pierdo contacto con ellos, creo podré reducirles pues la situación con ser grave no es ni con mucho desesperada [...] Tengo vigilados a determinados sujetos y también tomadas medidas contra cualquier agresión a los concurrentes a los bailes de esta noche. Confío en que no pasará nada. Le saludo con el mayor respeto y cariño».²⁴

A la referida assemblea general del dia 18 es va constituir una comissió obrera —la composició de la qual es desconeix— que junt al president del Centre Obrer —el republicà José Marcos— va visitar el governador civil per confirmar-li que si no es proporcionava treball als aturats convocarien una vaga general que es prolongaria fins que el problema es solucionara. El governador va tractar de fer canviar d'opinió a la comissió, argumentant que s'estaven fent gestions per posar en marxa obres que donaren treball als aturats. A l'endemà la comissió va repetir la visita i li lliuraren al governador un llistat de les obres públiques que estaven en condicions d'iniciar-se a la ciutat, però «no se desiste por ahora de realizar el anunciado paro».²⁵

Els fets esdevinguts durant els següents dies denoten la inspiració anarquista de la proposta de fer una vaga general indefinida d'àmbit local. El dijous 22 de febrer —quatre dies abans de la data fixada per a donar inici a la vaga— en una sessió de l'Assemblea de Directives, Dionisio Marzá, davant «los innumerables abusos de la burguesía castellonense y las autoridades respecto a las necesidades del obrero», proposava «contrarrestar la indiferencia de las mismas, por la implantación de una huelga general por tiempo indefinido», amb l'objectiu de «realizar en hechos todo aquello que hoy solo son promesas».

Diversos obrers intervingueren en oposició a aquesta proposta, entre ells el republicà Miguel Montó, però també altres la significació ideològica i sindical dels quals ens és desconeguda.²⁶ Per la seua banda, Marzá va comptar amb el recolzament de Primitivo Sacristán, que com Marzá era ebenista i anarquista.

Finalment es va acordar que la proposta de vaga fora discutida en cada societat obrera que formava part del Centre. No sabem quines foren

24. *Archivo Histórico Nacional*, sèrie Interior-A, lligall 16 A, expedient 6, 18/02/1917.

25. *El Clamor*, 19/02/1917.

26. En concret, Montó va assenyalar que era inútil convocar una vaga general d'àmbit local, que no tindria cap efectivitat i que estava destinada a fracassar. Altres obrers mostraren reticències perquè estimaven que la precària situació que sofrien els treballadors de la ciutat bloquejaria la seua adhesió a la vaga. El debat entorn a la proposta de Marzá, a Actes de les Assemblees de Directives del Centre Obrer, 22/02/1917.

les respostes. Com denota l'oposició de Montó, molt possiblement les més influenciades pel republicanisme la van rebutjar. Donades les seues posicions reformistes i moderades, fomentar un atur general indefinit a celebrar exclusivament a Castelló de la Plana haguera sigut massa perillós, més si es té en compte la condició de força governant que el Partit Republicà tenia a la ciutat. Segurament també van decidir el mateix les que es movien en l'àmbit del sindicalisme socialista, sempre molt caut davant la possibilitat de fer vagues, més encara si aquestes eren generals i indefinides.

En últim terme, la immediata campanya de protesta per la crisi que s'estava vivint a La Plana impulsada pels sectors acomodats –que va tenir com a colofó el multitudinari míting de març a Vila-real– junt a la ja comentada manca de consens al si del Centre Obrer sobre la proposta d'atur general indefinit, van frenar aquesta iniciativa.

Tot plegat, d'episodis com els relatats en els paràgrafs precedents es pot concloure que l'opció anarquista i anarcosindicalista, si bé era minoritària, s'estava mostrant capaç de fer sentir les seues alternatives a les pautes generals que venia seguint el moviment obrer castellanenc i de generar debats al si de cadascuna de les societats obreres en torn a eixes alternatives. La seua presència a Castelló de moment no es traduïa tant a nivell organitzatiu i afiliatiu, on d'altra banda la UGT –un sindicat amb molta més trajectòria que la CNT– tampoc havia aconseguit una implantació majoritària. Per contra, es posava especialment de manifest en conjuntures de gran crispació, com la que es vivia a les terres de La Plana a principis de 1917.

CAP A UN XOC D'IDENTITATS: CONFLICTES ENTRE OBRERS I REPUBLICANS

El amigo del pueblo: Una mirada crítica des de la independència

El Amigo del Pueblo era l'òrgan del Centre Obrer i amb una periodicitat mensual va començar a publicar-se en agost de 1914, encara que sols disposem d'exemplars a partir d'octubre de l'any següent, concretament a partir del número onze. Estava dirigit per Rafael Pérez –president de la Societat d'Obrers Tipògrafs en 1915– i el seu consell d'administració estava format per representants de totes les societats integrades en el Centre Obrer.

El Amigo del Pueblo va mantenir una línia editorial políticament independent i obertament crítica amb els partits que qualificava de *burguesos*, entre els quals incloïa no sols als monàrquics sinó també al Republicà. I és que un dels objectius principals d'aquell periòdic era impulsar l'autonomia del moviment societatari castellanenc respecte a les formacions polítiques. Seguint eixa línia, resulta lògic que foren els republicans els polítics que reberen més atacs del periòdic, ja que eren aquests els que disposaven d'una major influència en els nuclis obreristes de la ciutat.

Així, per exemple, des de les pàgines d'*El Amigo del Pueblo* l'obrer

espardenyer Vicente Arrufat demanava que «se vayan haciendo las reuniones, manifestaciones y mítines, como la manifestación del 1º de Mayo, separándose en ciertos actos de las banderas políticas, y acompañar todos unidos a su bandera respectiva del oficio».²⁷

Tanmateix, de vegades els atacs als republicans eren molt més explícits, com en el cas de la denúncia publicada per *La Espiga* contra els propietaris republicans Francisco Campos, Juan Gómez i Vicente Gimeno Marmaneu. Segons va informar aquesta societat obrera de treballadors del camp, els citats propietaris havien donat treball a jornalers d'Almassora i d'altres localitats enlloc d'ocupar als que residien a la capital, per tal d'estalviar-se 25 cèntims en el jornal diari. La redacció del periòdic societatari va comentar al respecte que calia tenir present aquest tipus de fets quan «estos falsos demócratas alardeen de ser los únicos protectores del elemento trabajador para conseguir que éste vote a los candidatos que ellos patrocinen».

De manera semblant, arran dels tres detinguts de la vaga general de desembre de 1916, des del periòdic societatari es va assenyalar que l'alliberament dels companys empresonats havia sigut possible gràcies a les protestes dels obrers i no a partir de les gestions de «cierta personalidad política republicana» –tal com havia assenyalat *El Clamor*– ja que «el obrero no confía sus derechos a ningún partido político, porque está convencido de que se basta por sí solo para conseguirlo».

En definitiva, darrere d'aquestes manifestacions s'amagava el desig d'independitzar el moviment societatari castellanenc de la influència republicana.²⁸ És a dir, s'estava intentant que la major part dels obrers associats abandonaren la que fins aleshores era la seua cultura política, la republicana.

Però allò que en cap cas es detecta en la postura editorial mantinguda per l'òrgan periodístic obrer és alguna mena d'intenció d'afavorir una força política concreta –l'Agrupació Socialista– o una determinada tendència sindical. Més aviat l'actitud d'aquest periòdic simplement pareix la conseqüència d'una posició que es podria qualificar d'antipolítica.

Cal tenir en compte també que *a priori*—sense conèixer amb detall ni els responsables ni el procediment d'elaboració d'*El Amigo del Pueblo*—sembla que aquest posicionament antipolític havia assolit prou amplitud en el societarisme castellanenc, ja que el periòdic estava dirigit per una junta formada per un representant de cadascuna de les societats adscrites al Centre Obrer. No obstant, tal i com confirmen els resultats electorals enregistrats durant aquells anys, la majoria dels obrers castellanencs continuaven recolzant políticament l'opció republicana.

27. *El Amigo del Pueblo*, juny 1917.

28. El comentari de la redacció sobre la denúncia de *La Espiga*, a *El Amigo del Pueblo*, abril 1917.

Els tres propietaris esmentats eren vocals de subcomitès de districte republicans. El comentari sobre l'alliberament dels obrers empresonats, a *El Amigo del Pueblo*, gener 1917.

Obrers, republicans i conflictes laborals

Els episodis de conflictivitat social eren ocasions immillorables per tractar de posar en contradicció el discurs interclassista dels republicans. En eixe sentit, cal tenir en compte que la crisi econòmica en que van entrar les poblacions de La Plana a partir de l'esclat de la Primera Guerra Mundial i de la consegüent fallida del negoci taronger, va fer augmentar considerablement els nivells de crispació social. Naturalment els més perjudicats foren els estrats més febles, la supervivència dels quals es va veure compromesa fonamentalment per dos problemes: la inflació i l'atur.

En un altre lloc (Llansola, 2003) hem analitzat els efectes d'eixa crisi a la ciutat de Castelló i les respostes activades per la cúpula republicana local per tal d'evitar que aquella esquitxara la seua hegemonia. Per limitacions d'espai i donat que a Castelló de la Plana l'augment de la conflictivitat social es va manifestar majoritàriament a través de vagues laborals, ací només examinarem aquesta vessant de la protesta popular que es va registrar durant aquells anys a la ciutat. A més, fou en aquestes conteses per motius laborals on va quedar més compromesa la imatge del republicanisme de cara als obrers castellonencs.

Els republicans castellonencs continuaven atorgant als conflictes de classe un paper central en la dinàmica social. Per a ells la lluita de classes era una realitat, encara que a diferència de l'ortodòxia marxista, consideraven que es podia suavitzar. Conseqüentment, en cada conflicte laboral –derivara aquest en vaga o no– els republicans assenyalaven la necessitat d'arribar a un acord, mitjançant la concessió per part dels patrons de les demandes dels obrers –que solien ser presentades com a justes pels medis republicans– però també indicant a aquests que no extremaren les seues posicions.

Amb l'establiment del desitjat acord –en la negociació del qual solien jugar una tasca medidora rellevant– els republicans destacaven el fet que els patrons hagueren acceptat les reivindicacions dels treballadors i al mateix temps, posaven de relleu la maduresa i el seny demostrat per aquests últims al llarg del procés de negociació.

A allò que els republicans es mostraven menys disposats era a la vaga general, en tant que aquesta podia entendre's com l'instrument ideal per impulsar la revolució social. No obstant, quan la possibilitat de vaga general era presentada explícitament com una estratègia de caire polític, els republicans no dubtaven en recolzar-la (Reig, 1982: 48-49) (Archilés, 2002: 256).

Tanmateix, tot sembla indicar que en els contenciosos laborals originats al llarg del quinquenni 1913-1917, la posició prestigiosa que els dirigents republicans locals s'havien guanyat durant la dècada anterior va començar a trontollar, tot perdent protagonisme en la mediació entre patrons i vaguistes.

Al llarg d'aquells anys es desenvoluparen 24 processos de negociació laboral, dels quals 19 acabaren en vaga. D'ells 10 tingueren lloc en 1913, 6 en 1914, 6 més en 1915 i tan sols 2 a partir de 1916.²⁹ Examinem alguns casos concrets ens els quals la imatge del republicanisme en el moviment obrer local va quedar un tant malmesa.

Comencem pel conflicte laboral encetat en febrer de 1913 en el sector tipogràfic. En aquella ocasió la confrontació no fou molt dura, ja que la vaga només va durar cinc dies i els obrers van aconseguir totes les demandes reivindicades. Però arran d'aquest conflicte van sorgir a la llum les dolentes relacions que el director del diari republicà local *El Clamor*—l'ex-socialista José Forcada Peris, un dels màxims dirigents del *gassetisme* en aquell moment—mantenia amb la Societat Obrera dels Tipògrafs. Significativament, mentre en la resta de diaris la vaga no va tenir quasi cap efecte visible, *El Clamor* no va poder publicar-se durant quatre dies.

L'enfrontament va esdevindre clarament personal en gener de l'any següent, quan Forcada es va queixar que la societat no li volia facilitar tipògrafs. Aquesta li va contestar que si volia treballadors associats havia de demanar-los per escrit, perquè «con ciertas personas conviene atar bien todos los cabos». A més, explicava l'actitud de Forcada argumentant que aquest antic socialista s'havia oblidat del seu passat proletari, al haver esdevingut un «acaudalado burgués».

A pesar de les justificacions que va fer publicar Forcada—tot assenyalant que encara continuava sent ell qui més hores treballava a la seua impremta i que sols gràcies al seu esforç havia aconseguit una posició independent però «modestíssima»—resulta indubtable que conflictes com aquest afectaven considerablement al prestigi dels republicans en l'àmbit societatari de la ciutat, més encara si—com en aquest cas—es veien implicats elements que en anys anteriors havien jugat un paper central en les bones relacions mantingudes entre el Partit i les societats obreres.³⁰

En març de 1916 es va tornar a suscitar una polèmica entre Forcada i la Societat d'Obrers Tipògrafs, que acusava a aquest de retribuir els seus treballadors amb jornals molt precaris. En aquesta ocasió la qüestió no va tenir ressò a la premsa ni va venir acompanyada de cap vaga.³¹

Un altre cas similar fou el protagonitzat per la Societat d'Obrers Metal·lúrgics i el propietari d'un taller, el republicà Francisco Soriano, escollit regidor en 1913. Davant la negativa d'aquest a reduir la jornada de treball

29. No hem comptabilitzat ací les vagues d'àmbit nacional, com van ser la de ferroviaris de 1916 o les generals de 1916 i 1917. El recompte s'ha realitzat a partir de les dades obtingudes del buidat de la premsa local.

30. La vaga de tipògrafs, a *El Clamor*, 03 i 10/02/1913. El conflicte personal amb Forcada, a *La Provincia*, 09/10/1913 i 14/01/1914.

31. Vegeu al respecte Actes de la Societat Tipogràfica de Castelló, 18/03/1916. Un altre conflicte entre Forcada i els treballadors tipògrafs, que tampoc va acabar en vaga, a Actes de la Societat Tipogràfica de Castelló, 01/08/1916.

i a augmentar la remuneració de les hores extraordinàries, els seus treballadors van convocar una vaga que va durar 10 dies, el resultat final de la qual no queda clar en les cròniques de la premsa local³².

Per altra part, en el conflicte ferroviari de juliol de 1916, *El Clamor* estimava que el recurs a la vaga estava justificat. A més, es feia ressò de les crítiques que l'alcalde —el liberal Juan Peris— havia rebut dels regidors republicans, en haver destinat aquell peons municipals per substituir els vaguistes en les tasques de càrrega i descàrrega a l'estació.

Però per contra, des d'*El Amigo del Pueblo*, a més de criticar a l'alcalde també van retraure als regidors republicans que no hagueren demanat explicacions a aquell, tot contradient així la versió d'*El Clamor*. A més, segons el periòdic obrer, el regidor republicà Fernando Vivas havia col·laborat en les tasques d'organització dels treballs dels peons municipals a l'estació³³.

Tanmateix, en alguns conflictes laborals els republicans encara van aconseguir exercir amb èxit la tasca de mediació que en anys anteriors els havia atorgat un alt prestigi en el món obrer castellonenc.

Així va ocórrer en un dels conflictes laborals més durs del període 1913-1917. Es tracta de la vaga que —amb una durada de 64 dies— va protagonitzar els serradors mecànics a principis de 1914. En el tribunal d'arbitratge designat pel governador civil, els obrers van escollir com a representants al cap republicà castellonenc, Fernando Gasset, i al seu germà, el conservador i en aquell moment alcalde de la ciutat, Rafael Gasset. I fou gràcies a la mediació d'aquest tribunal que finalment es va poder resoldre el conflicte³⁴.

No obstant, la reputació de benefactor dels obrers atresorada durant anys pel republicanisme castellonenc, es va veure especialment danyada arran d'un conflicte laboral plantejat al port. Es tracta de la duríssima vaga que entre desembre de 1915 i novembre de 1916 van mantenir els membres de la Societat de Mariners del Grau.

El motiu de la vaga fou que els estibadors del port volgueren tornar a cobrar els *cuartillos* o drets de fondària, en virtut dels quals percebien una remuneració afegida en funció a la distància que es trobava dels molls i el buc que havien de carregar de caixes de taronja.

Els drets de fondària s'havien cobrat fins a feia tres anys, quan el sistema a estall es va substituir pel de jornal fixe. Ara que s'havia tornat a l'estall, els estibadors pretenien tornar a cobrar-los. Els consignataris es

32. *El Clamor*, 22-29 i 30/07/1913 i 01-07/08/1913, *Heraldo de Castellón*, 24/07/1913 i dies següents.

33. La versió dels republicans, a *El Clamor*, 12/07/1916. Les crítiques d'*El Amigo del Pueblo*, a número d'agost de 1916.

34. Sobre la vaga de serradors, *El Clamor*, 05/03/1914. Un altre cas similar es va donar quan arran d'una amenaça de vaga anunciada pels obrers forners en demanda d'augment salarial, la mediació de l'alcalde accidental —el republicà Juan Bautista Carbó— va acabar amb l'obtenció per part dels obrers del seu principal objectiu, un increment salarial, que finalment fou de 2 cèntims en el jornal diari. Vegeu *Heraldo de Castellón*, 21 i 23/06/1917, *La Provincia Nueva*, 23/06/1917 i *El Clamor*, 23/06/1917.

negaven, ja que el cobrament dels *cuartillos* no estava contemplat a l'últim conveni laboral que s'havia acordat bilateralment, encara que cal aclarir que els estibadors sols pretenien cobrar un *cuartillo*, quan abans se'n cobraven fins a quatre³⁵.

Al estar entre els consignataris implicats en la vaga Enrique Gimeno –regidor republicà fins a 1915 i membre destacat del Partit– i segurament altres distingits republicans, la posició d'aquests envers la vaga de nou resultava compromesa, més encara si es té en compte que el president de la Societat de Mariners del Grau era Joaquín Arrufat Company, proclamat regidor republicà per aquell districte en les eleccions municipals d'aquell mateix any.

El Clamor va apostar per mostrar-se totalment neutral, en aquesta ocasió no presentà com a justes les demandes dels vaguistes. Es limitava a relatar els fets més remarcables del desenvolupament del conflicte, a demanar l'alliberament dels obrers que eren detinguts per participar en alguns aldarulls derivats de la vaga i a insistir en la necessitat d'arribar prompte a un acord.

Tanmateix, l'òrgan republicà ben aviat va rebre les crítiques dels vaguistes, que l'acusaven –com a la resta de diaris locals– de manipular la informació per confondre l'opinió pública. *El Amigo del Pueblo* assegurava per aquelles dates que si la vaga no estiguera afectant a patrons republicans, *El Clamor* recolzaria totalment als vaguistes³⁶.

En les crítiques es van incloure fins i tot atacs personals, la principal víctima dels quals fou Enrique Gimeno. La redacció del periòdic obrer mostrava la seua estranyesa per l'actitud que aquest havia pres envers el conflicte, tenint en compte que els obrers de Castelló li tenien «gran aprecio» perquè fins aleshores sempre havia atés les seues demandes. Per contra, ara s'assegurava que arran del conflicte del port, Gimeno havia despatxat a un treballador per ser «propagandista obrero», havia contractat «amarillos» i havia ofert treball a un grup de dones a canvi de desorganitzar *El Despertar Femenino*³⁷.

La resposta republicana fou tractar de presentar el conflicte en termes polítics: asseguraven que les crítiques rebudes per *El Clamor* procedien de socialistes i d'ex-republicans, que pretendrien així allunyar als obrers del Partit Republicà³⁸. Certament, és possible que darrere de la vaga s'amagaren –a banda dels interessos purament laborals– intencions polítiques. Resulta sospitosos que a la convocatòria de la vaga s'afegiren ràpidament les treballadores dels magatzems de taronja associades a *El*

35. Sobre la qüestió dels *cuartillos* i la defensa de les postures d'ambdós parts, *La Provincia*, 13 i 14/12/1915, *El Amigo del Pueblo*, desembre 1915.

36. Les acusacions d'*El Amigo del Pueblo* a *El Clamor*, a l'exemplar de desembre de 1916. Vegeu també *El Clamor*, 14/12/1915.

37. Les crítiques a Enrique Gimeno, a *El Amigo del Pueblo*, desembre 1915.

38. *El Clamor*, 15/12/1915, 20/12/1915 i 03/01/1916.

Despertar Femenino.

És cert que aquesta mesura és perfectament explicable dins la lògica de la tàctica sindical, perquè la paralització de l'embaratge de les taronges podia ser clau per fer més efectiva la vaga dels estibadors, ja que així s'impedia que les taronges pogueren ser embarcades per altres ports propers. Però tampoc s'ha d'oblidar que tots els indicis apunten a que la societat que agrupava a aquell col·lectiu de treballadores –*El Despertar Femenino*– estava vinculada a l'òrbita socialista.

Finalment, la vaga va acabar en un complet fracàs per als estibadors, que a més de no aconseguir imposar de nou el pagament dels drets de fondària, van haver de compartir els llocs de treball amb 100 dels *esquirols* que els havien substituït durant el conflicte. Al contrari d'allò que havia passat en altres vagues de duresa extrema –com ara la d'espardenyers en 1902, recolzada pels dirigents republicans– el conflicte no va derivar en aquest cas en una vaga general, fet que haguera reforçat molt la posició dels vaguistes.

Efectivament, excepte *El Despertar Femenino*, la resta de societats obreres de la ciutat rebutjaren afegir-se a la vaga, es limitaren a donar suport moral i econòmic a les tarongeres, ja que era norma habitual socórrer a aquells associats al Centre Obrer que estigueren en vaga..

En certa mesura, la no generalització del conflicte s'ha d'interpretar com un exponent del pes que el republicanisme encara conservava en el món societatari castellanenc, en tant que com ja hem dit, el Partit Republicà va mantenir en aquesta ocasió una posició neutral envers la vaga, sense recolzar en cap moment els arguments dels vaguistes.³⁹ El Centre Obrer es va mostrar molt poc entusiasta amb la vaga, tot apostant des del principi per una solució conciliadora i negociada.

En l'àmbit polític, Joaquín Arrufat –després de dimitir de la presidència de la Societat de Mariners– va protagonitzar l'única escissió que el Partit Republicà castellanenc experimentà durant eixos anys. Tot i seguir autoqualificant-se de republicà, Arrufat es va desvincular del grup *gassetista* de l'Ajuntament –recordem que era regidor en aquells moments– es va oposar al candidat presentat pel Partit al Grau a les eleccions municipals de 1917⁴⁰ i es va presentar ell mateix a les de 1920 com a independent per aquell districte.

No obstant, tot i que el resultats electorals registrats al poblat marítim

39. Tanmateix, sembla que tampoc aquelles societats on el pes dels socialistes era important van sentir-se entusiasmades amb la vaga. Eixe fou el cas almenys dels tipògrafs, que en junta general extraordinària decidiren –per 28 vots a favor i 4 en contra– que no procedia ajudar amb cap donatiu a les obreres vaguistes d'*El Despertar Femenino*. Entre els tipògrafs que var intervindre en eixa reunió per tal de mostrar la seua disconformitat amb la possibilitat de donar suport material a les vaguistes, es trobava el socialista José Pascual Lana. No pareix que la causa d'aquesta postura fora la manca de diners en la caixa de resistència dels obrers tipògrafs ja que en gener de 1916 hi havia dipositades en aquesta 696,95 pessetes. Vegeu al respecte Actes de la Societat Tipogràfica de Castelló, 28/12/1915 i 11/01/1916.

en aquests dos comicis foren prou ajustats –sobretot en 1920– el grup d'Arrufat no va aconseguir desbancar el republicanisme *gassetista* d'eixa regidoria.⁴¹ Indubtablement, en gran part aquesta frustració es va deure al fet que l'aparell del Partit va recuperar el control de la Societat de Mariners una vegada superada la vaga dels estibadors. A la renúncia d'Arrufat a la presidència d'eixa entitat⁴² li va seguir l'arribada a la junta directiva de la mateixa d'elements afins al *gassetisme*. El nou president –Bautista Pachés Trilles– fou precisament el candidat del Partit que va derrotar a Arrufat a les eleccions municipals de 1920.

Probablement Joaquín Arrufat va passar a representar a aquells treballadors del Grau que, tot i mantenir la seua filiació republicana, durant els últims anys –i sobre tot arran de la vaga de 1915– havien anat trencant la seua fidelitat a la cúpula dirigent del republicanisme castellanenc⁴³. Tanmateix, l'escissió encapçalada per Arrufat fou de curta durada. Abans de les eleccions municipals de 1922 va arribar la conciliació. La dissidència d'Arrufat es va donar per acabada i aquest fou l'únic candidat que es va presentar pel districte marítim en aquells comicis, i ho feu com a candidat oficial del Partit Republicà (Reguillo, 2001: 864-869).

De tota manera, és indubtable que casos com el de la vaga d'estibadors del port posaven seriosament en qüestió el prestigi dels republicans com a intermediaris vàlids en els conflictes laborals. En eixe sentit, destaca el fet que en una vaga tan greu com la del port, el principal mediador fora el governador civil i no l'alcalde, càrrec que en aquell moment ocupava accidentalment el republicà Vicente Gimeno Michavila.

Arribats a aquest punt, i a manera de conclusió, es pot afirmar que l'actitud més estesa entre el societarisme castellanenc durant el període 1913-1917 fou la de conservar una posició d'independència, tant envers el sindicalisme socialista com respecte al de tall revolucionari practicat pels *cenetistes*, més o menys influenciat per l'anarquisme.

D'una banda, la majoria de societats obreres continuaven mantenint

40. No s'ha pogut constatar que Arrufat recolzara al candidat independent que es va presentar en 1917 –José Gallén Trilles– però sí que es evident que es va oposar a l'altre candidat presentat al Grau, el del Partit Republicà, Luis Bellés Ariño. Arrufat va arribar a emetre una protesta formal contra la validesa d'aquelles eleccions al districte VI, que havien donat com a guanyador a Bellés.

41. En 1917 el candidat independent, Gallén, va obtenir 85 vots, per 187 del candidat *gassetista*, Bellés. Tres anys després Arrufat aconseguí 144 sufragis, per 177 del candidat presentat pel Partit, Bautista Pachés (Reguillo, 2001: 851). Vegeu també *Boletín Oficial de la Provincia*, 16/11/1917.

42. Desconeixem les circumstàncies que van envoltar la dimissió d'Arrufat. Probablement aquesta es va veure més o menys forçada pel fracàs de la vaga i tal volta també per pressions del Partit Republicà.

43. En la seua ressenya de la sessió constitutiva de l'Ajuntament en 1918, el diari *romanonista El Liberal* va definir el regidor Joaquín Arrufat com a representant de *la extrema izquierda republicana*. Vegeu *El Liberal*, 05/01/1918.

una tàctica sindical reformista d'arrel internacionalista, coincident en molts punts amb la proposada pel sindicalisme socialista i apartada de les directrius prescrites pel sindicalisme revolucionari: importància de la resistència, per tal de reforçar la posició i poder així fer valer les seues reivindicacions reformistes; en eixa línia, paper fonamental de les caixes de resistència; i confiança en la intervenció de representants que defengueren els interessos obrers en les negociacions.

Però per altra part, la majoria de societats obreres castellanenques no estaven disposades a assumir un compromís ideològic i polític que tinguera que ser respectat per tots els socis. Predicaven l'apoliticisme, que no impedia que foren respectades les tendències polítiques que cadascú dels seus membres en particular professara.

També en aquest cas és patent la influència de l'herència de la I Internacional, que havia prescrit la conveniència d'allunyar el sindicalisme de la lluita política institucionalitzada, tot concebant-lo com un moviment apolític (Gabriel, 1991: 27). Amb els anys, per a moltes entitats societàries aquesta conveniència encara s'havia fet més evident, en considerar-se l'apoliticisme com una postura fonamental per tal d'evitar la ja habitual divisió de la classe treballadora per qüestions ideològiques, que es consideraven intranscendents a l'hora d'assolir l'emancipació social (Abelló, 1997: 72).

Obviament, aquesta postura venia a perjudicar als socialistes, que aspiraven a atraure el conjunt del col·lectiu obrer a partir d'un discurs polític estrictament obrerista. El cas de l'expulsió dels socialistes del Centre Obrer castellanenc resulta en eixe sentit exemplar. No oblidem, però, que eixa postura apolítica va entrar en una clara contradicció quan en 1917 i més significativament en 1915 el Centre Obrer va acceptar l'oferiment d'un lloc a la candidatura municipal republicana.

Tanmateix, a pesar d'eixa evident influència del republicanisme en l'obrerisme castellanenc, al llarg de les pàgines precedents pensem que també ha quedat patent com des de determinats sectors polítics i ideològics del moviment obrer de la ciutat, i a través de l'emergència de conflictes laborals amb implicació de patrons que eren membres de la cúpula local republicana, el discurs social interclassista, reformista i moderat que propugnava aquesta opció política començava a posar-se en entredit.

BIBLIOGRAFIA

- ABELLÓ, T. (1997): *El movimiento obrero en España, siglos XIX y XX*, Barcelona, Hipòtesi.
- ALCÁZAR, J. del (1989): *Temps d'avalots al País Valencià (1914-1923)*, València, Diputació de València.
- CLVAREZ, J. (1990): *El emperador del paralelo. Lerroux y la demagogia populista*, Madrid, Alianza Editorial.
- (1994): «Los amantes de la libertad: la cultura republicana española a principios del siglo XX» dins TOWNSON, N. (ed.) (1994): *El republicanismo en España (1830-1977)*, Madrid, Alianza Editorial.
- ARCHILÉS, F. (2000): *Parlar en nom del poble. Cultura política, discurs i mobilització social al republicanisme de Castelló de la Plana, 1891-1909*, Castelló de la Plana, Ajuntament de Castelló de la Plana.
- BAR, A. (1981): *La CNT en los años rojos. Del sindicalismo revolucionario al anarcosindicalismo (1910-1926)*, Madrid, Akal.
- CULLA, J. B. (1986): *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*, Barcelona, Curial, 1986.
- DUARTE, A. (1997): «La esperanza republicana» dins CRUZ, R. i M. PÉREZ LEDESMA (eds.) (1997): *Cultura y movilización en la España contemporánea*, Madrid, Alianza Universidad.
- FORCADELL, C. (1978): *Parlamentarismo y bolchevización. El movimiento obrero español, 1914-1918*, Barcelona, Crítica.
- GABRIEL, P. (1991): «Sindicalismo y huelga. Sindicalismo revolucionario francés e italiano. Su introducción en España», *Ayer*, 4.
- GILLESPIE, R. (1991):
Historia del Partido Socialista Obrero Español, Madrid, Alianza Universidad.
- GUTIÉRREZ, R. A. (1989): *Republicanism en Alicante durante la Restauración (1875-1895)*, Alicante, Ajuntament d'Alacant.
- HERRÀIZ, J. L. i REDÓ, P. (1995): *Republicanisme i valencianisme 1868-1938: la família Huguet*, Castelló, UJI-Fundació Huguet.
- LLANSOLA GIL, G. (2003):
Republicanisme, identitat popular i hegemonia municipal en un període de crisi. Castelló de la plana, 1913-1917, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I, tesi de llicenciatura inèdita.
- MARTÍ MARTÍNEZ, M. (1989): *1875-1891. L'Ajuntament de Castelló de la Plana. Del triomf de la Restauració a l'ascens de la nova política*, Castelló de la Plana, Ajuntament de Castelló.
- MARTÍN, J. L. (2001): «El socialismo español» dins SASSOON, D. (2001): *Cien años de socialismo*, Barcelona, Edhasa.

MONLLEÓ, R. (1991): «La educación como instrumento político en una situación revolucionaria democrática (1864-1873)», *Docència.*, 7, Castelló de la Plana, *Universitat Jaume I*.

— (1996 b): *La burguesía valenciana en el Sexenio Democrático. Libre cambismo y cuestión social*, Castellón de la Plana, Universitat Jaume I.

PIQUERAS, J.A. (1981): *Història del socialisme*, València, Institució Alfons el Magnànim.

— (1983): *El taller y la escuela*, Valencia, Ayuntamiento de Valencia.

REGUILLO, G. (2001): *El partido republicano de Castellón. De la extrema izquierda federal al centro político (1868-1936)*, Castellón de la Plana, Diputación de Castelló.

REIG, R. (1982): *Obrers i ciutadans. Blasquisme i moviment obrer*, València, Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València.

— (1986): *Blasquistas y clericales. La lucha por la ciudad en la Valencia de 1900*, València, Institució Alfons el Magnànim, Diputación de Valencia.

ROBLES, A. (1986): «La Conjunción republicano-socialista» dins JULIÀ, S. (coord.) (1986):

El socialismo en España, Madrid, Pablo Iglesias.

ROMERO MAURA, J. (1989): «La Rosa de Fuego». *El obrerismo barcelonés de 1899 a 1909*, Madrid, Alianza Universidad.

SUÁREZ, M. (2000): *El gorro frigio. Liberalismo, Democracia y Republicanismo en la Restauración*, Madrid, Biblioteca Nueva.